

Vakıflar Dergisi

Yıl: Aralık 2019 • Sayı: 52

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Bursa Emir Sultan Külliyesi Vakıfları (Kuruluşundan XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar)..... The Waqfs of Bursa Emir Sultan Kulliyeh (from Establishment until the end of XVIIth Century) Nilüfer Ateş	
Osmanlı Dönemi'nde Tokat Ali Paşa Camii Vakıfları..... Waqfs of Ali Pasha's Mosque in Tokat During the Ottoman Period Ali Açikel	
Midilli'de Kreokopou Manastırı Arazi Gelirini Paylaşma Mücadelesi ve Aziz Mahmud Hüdâî Vakfı..... The Struggle for Income Sharing of Kreokopou Monastery in Lesvos and Aziz Mahmud Hüdâî Waqf İbrahim OĞUZ	
Hasankeyf İmam Abdullah Camii ve Zaviyesi Vakfı (16-18. Yüzyıllar) Imam Abdullah Mosque and Zawiya Waqf in Hasankeyf Mehtap Nasıroğlu	
18. Yüzyılda Hayırsever Bir Padişah Kadını: Vuslat Kadın'ın Medine ve İstanbul Vakıfları A Philanthropist Consort of Ottoman Sultan in the 18th Century: The Case of Vuslat Kadın's Medina and İstanbul Waqfs Abdullah Çakmak	
Osmanlı Döneminde Safranbolu Para Vakıfları..... Safranbolu Cash Waqfs in the Ottoman Period Abdulkadir Atar	
Çemişgezek Hamidiye Medresesi Hamidiye Madrasah in Cemisgezek Celalettin Uzun	
Basra'daki Sahabe Türbe ve Mescitleri ile Vakıflarının Osmanlı Dönemindeki Durumu The Status of the Tombs and Masjids in Basra that belong to the Prophet's Companions and Their Waqfs in the Ottoman Period Reyhan Şahin Allahverdi	
Osmanlı Macaristanı'nda Tekkeler, Türbeler, Şehitlikler ve Mezar Taşları..... Dervish Lodges, Tombs, Martyrs Burial Sites and Tomb Stones in Ottoman Hungary Mehmet Emin Yılmaz	
Topografik Etmenlerin İzinde: Edirne Selimiye Külliyesi..... Following the Topographical Factors: The Selimiye Complex in Edirne Murat Sav	
Kitabiyât..... Book Review	
Mihrişah Valide Sultan Vakfı Yılmaz Kurt	
Vakıflar Dergisinden Seçmeler – IV Yusuf Turan Günaydın	

Çemişgezek Hamidiye Medresesi*

Celalettin Uzun**

Öz

Eğitim, günümüzde olduğu gibi geçmişte de gelişim ve ilerleme hareketlerinin temelini oluşturunuyordu. Bu nedenle bir devletin idari, siyasi, askeri ve ekonomik alanda gelişip büyümesinde eğitimin en önemli unsur olduğu ifade edilebilir. Eğitim sisteminin öneminin farkında olan Osmanlı Devleti, kendinden önceki Selçuklu ve diğer İslam ülkelerinden örnek aldığı eğitim müesseselerine büyük ehemmiyet vermiştir. Eğitim kurumlarını, sürekli değişen ve gelişen çağın şartlarına ve halkın ihtiyaçlarına uygun bir şekilde yenileyerek, devletin ve toplumun büyüüp gelişmesini sağlamıştır. Osmanlı eğitim sistemi modernleşmenin üst seviyelerine II. Abdülhamid döneminde ulaşmıştır. Bu devirde öğretim yaşına gelmiş her çocuğun eğitim alabilmesi için ilköğretim, devletin sınırları dâhilinde bulunan mahalle, köy ve kasabalara kadar yayılması hedeflenmiştir. Sultan Abdülhamid, bu suretle Anadolu'nun en uzak köşelerinde bulunan yerleşim yerlerine kadar okul yaptırmayı amaçlamıştır.

Bu çalışmada Sultan Abdülhamid tarafından Çemişgezek şehir merkezinde yaptırılan Hamidiye Medresesi hakkında bilgi verilmiştir. Bu bağlamda medresenin kuruluş amacından bahsedilmiş ve arşiv belgelerinden hareketle müessesenin inşa tarihi ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca çalışmada medresedeki eğitim ve öğretim faaliyetine değinilip medresede okutulan dersler ve bunlara ait kitap listelerine yer verilmiştir. Öte taraftan çalışmada eğitim ve öğretim faaliyetleri sırasında öğrenci kaynaklı yaşanan birtakım olumsuz olaylardan da bahsedilmiştir.

Anahtar Kelime: Medrese, Eğitim, Öğretim, Çemişgezek, Hamidiye.

Hamidiye Madrasah in Cemisgezek

Abstract

Education made up the basis of growth and development in the past as it is the case in present time. For this reason, it is possible to argue that education is the most important element in the growth and development of a state in administrative, political, military and economic terms. Being aware of the importance of an educational system, the Ottoman State gave great importance to educational institutions, which it inherited from Seljukid State and other Islamic Countries. It ensured that the state and the society grew and developed by renewing the educational institutions in line with the constantly changing and developing conditions of the age and the needs of the society. The Ottoman Educational System reached its peak during the reign of Abdulhamid II. In this period, it was targeted that primary education was spread to all neighborhoods, villages and towns within the boundaries of the Empire to ensure that each child who was at the primary education age received education. Sultan Abdulhamid II aimed to establish schools in every residential area even in farthest corners of Anatolia.

In the present study, information was provided on the Hamidiye Madrasah that was built by Sultan Abdulhamid II in the city center of Çemişgezek. In this context, the purpose of establishing this madrasah was mentioned, and the date of its establishment was revealed based on the archives. In addition, the education and training activities in this madrasah were also examined, the lessons taught and the book lists of these lessons were also included. On the other hand, some negative events that were experienced in this Madrasah during the education and training activities caused by the students were also touched upon.

Keywords: Madrasah, Training, Education, Cemisgezek, Hamidiye.

* DOI: 10.16971/vakiflar.620537

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Makalenin Geliş Tarihi / Received Date: 16.09.2018

Makalenin Kabul Tarihi / Accepted Date: 06.12.2019

Makale Rapor Durumu: Makale, iki akademik hakemin inceleme raporları neticesinde yayınlanmıştır.

Article Report Status: The article was published as a result of the review reports of two academic referees.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü-BİNGÖL, celaleddinuzun@hotmail.com;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7465-3309>

Giriş

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren ilme büyük önem vermiştir. Bilindiği gibi ilk medrese Orhan Gazi döneminde yaptırılmıştır. Daha sonraki süreçte medrese teşkilatına verilen önem artarak devam etmiştir.¹ Bu sebeple Türk-İslâm medeniyetinin meydana gelmesinde ve Osmanlı Devleti'nin gelişmesinde medreselerin büyük rolü vardır (Kodaman, 1991: 9).

Osmanlılar'da eğitim politikasına büyük önem veren padişahların arasında II. Abdülhamid de bulunuyordu.² Osmanlı eğitim sisteminde modernleşmenin üst seviyelere geldiği bir devir olarak nitelendirilen (Kanal, 2016: 157) bu dönemde ilköğretimi bütün coğrafyaya yaymak amaçlanmıştır. Buna bağlı olarak öğretim yaşına gelmiş her çocuğa asgari bir eğitim vermek için her mahallede ve her köyde veya duruma göre iki mahallede ya da iki köyde en az bir sıbyan okulu açılmaya çalışılmıştır. Ayrıca öğretmen eksikliğini gidermek için vilâyet merkezlerinde birer yatılı *medrese-i muallimîn* açılması da hedeflenmiştir (Kodaman, 1991: 63, 82). Bu bakımdan Abdülhamid, Anadolu'nun en ücra köşelerinde bulunan kasaba ve köylere kadar okul yaptırmayı planlamıştır.

Sultan Abdülhamid'in eğitim politikası sadece Anadolu ile sınırlı kalmamıştır. Nitekim dünyanın en uzak bölgelerinde yapılan bazı cami ve medreselerde onun adına rastlamak mümkündür. Mesela Sultan Abdülhamid, Çin'deki Müslümanların dinî eğitimden yoksun kalmamaları ve yüksek seviyede eğitim ve öğretim alabilmeleri için Pekin'de *Dârü'l-Ulûmi'l Hamidiye* adıyla yani Hamidiye Üniversitesi'nin kurulmasını sağlamıştır (Aykut, 2013: 37-39). Öte taraftan Sibiryâ'nın kapısı olarak bilinen Rusya'nın Ural Dağları eteklerinde bulunan *Perm*'de yaşayan Müslüman ahali, şehirde yaptırdıkları cami ve medresenin ismini Sultan Abdülhamid'in adına izafeten Hamidiye konulmuştur (Kankal, 2019: 19-33).

Sultan Abdülhamid, dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Anadolu'nun dağlık ve dik yamaçla çevrili bir arazide bulunan Çemişgezek³ kaza merkezinde de bir medrese inşa ettirmiştir. Bu medresenin ismi, Pekin ve Perm de olduğu gibi sultanın adına atfen Hamidiye konulmuştur.

Çemişgezek Hamidiye Medresesi

Çemişgezek kaza merkezinde halka nasihat verecek ulemanın bulunmaması ve ahalinin dinî eğitimden yoksun kalmaması için Medrese Mahallesi'nde (1312 Tarihli *Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Salnamesi*: 296) Hamidiye Medresesi'nin yaptırılmasına karar verilmiştir.⁴ Bunu gerçekleştirebilmek amacıyla 15 Nisan 1891 tarihinde gönderilen bir tezkere üzerine medresenin maliyet tutarının hesaplanması için keşif yapılmıştır. Yapılan keşifle medresenin, arsa bedeli dâhil olmak üzere 57.000 kuruşa inşa edilebileceği hesaplanmıştır.⁵ Bu husus 16 Ağustos 1892 tarihinde payitahta bildirilerek medresenin inşası için *emr u fermân* beklenmiştir (BOA. Y.MTV. 65/100). Medresenin yapımı için padişahın onay alındıktan sonra 11 Temmuz 1893 tarihinde hükümet heyeti, ulema ve şehrin ileri gelenleri ve halkın

1 Osmanlı medreseleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Uzunçarşılı (2005); Özyılmaz (2002); Atay (2018); Akgündüz (2002).

2 II. Abdülhamid devri eğitim politikası hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kodaman (1991); Karataşer (2017); Baytal (2000); Eğri (2014).

3 Çemişgezek bugün Tunceli'ye bağlı bir ilçe olup Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde 38-39 doğu meridyenleri ile 39-40 kuzey paralelleri arasında bulunmaktadır. Çemişgezek'in güneybatısında Tunceli, doğusunda Pertek ve Hozat, kuzeyinde Ovacık ve Erzincan, batısında Elazığ ve Erzincan, güneyinde de Keban Baraj gölü vardır. Ayrıntılı bilgi için bk. Özbek (1997).

4 "Kazâlarında 'ulemâ bulunmadığı cihetle ahâlî-i İslâmiyye nasihatden mahrûm kaldığından 'akâ'id-i dîniyyeyi ta'lîm etmek üzere" BOA. Y.MTV. 65/100.

5 "Medresenin 'arsa bedeli dahil olduğu halde inşası Mecidiye yirmi kuruş hesabıyla elli yedi bin kuruşla vücuda geleceği.." BOA. Y.MTV. 65/100.

katılımıyla düzenlenen merasim töreninde müessesenin temeli (vaz'-ı esâs icrâ olunmuş) atılmıştır.⁶ Temel merasiminden sonra medrese kısa bir sürede tamamlanmıştır. Nitekim 22 Ekim 1893 tarihli bir belgeden medresenin tamamlandığı ve müessesenin banisi olan Sultan Abdülhamid'in adına izafeten medresenin isminin *Hamidiye* konulduğu anlaşılmaktadır.⁷ Medresenin tarihçesiyle alakalı kitabesi de 1893 yılında kapısının üzerine kazınmak suretiyle yazılmıştır.⁸

Harputlu Hacı Hayri tarafından yazıldığı iddia edilen kitabede medresenin inşa tarihinin belirtilmemesi dikkat çekicidir.⁹ Günümüze ulaşan kitabe bugün okunmayacak bir haldedir. Zira kitabenin büyük bir bölümü bilinçli bir şekilde tahrip edilmiştir (Bkz. Resim 1). Fakat yukarıdaki arşiv belgelerinde görüldüğü üzere medresenin 1893 senesi içerisinde devlet erkânı ve şehir halkının katılımıyla düzenlenen merasimle temeli atılmış olup aynı yıl içerisinde yapımı tamamlanmıştır. Öte taraftan başka 28 Mart 1894 bir belgede geçen ifadelerden medresenin 1893 yılı içerisinde tamamlandığı ve eğitim ve öğretime açıldığı anlaşılmaktadır:¹⁰

“16 Mart sene 310 târîh ve 19 numaralı tahrîrât-ı ‘aliyyede masârifat idâresine lede’l-havâle mezkûr medrese bundan bir sene mukaddem şeref müte’allık buyrulan irâde-i seniye-i cenâb-ı pâdişâhiye mücebince cenâb-ı hazîne evkâfından müceddeden inşâ itdirildiği anlaşılmış olduğundan...” (BOA. EV. MKT. 2009/140)

Nitekim 8 Ağustos 1893 tarihli başka bir belgeden ise Hamidiye Medresesi'ne ilk müderrisi olarak Harput ulemasından olan *Kiraz-zâde Mehmed Tefvik*'in atandığına dair payitahttan bir ferman gönderildiğini öğrenmekteyiz (BOA. Y.MTV. 80/198). Kiraz-zâde Mehmed Tefvik Efendi'ye aylık maaş olarak başlangıçta 500 kuruşluk bir ücret ödenmesi planlanmıştır (BOA. Y. PRK. MŞ.6/29). Fakat müderris maaşı için aylık olarak tahsis edilen bu ücretin fazla olduğu yapılan araştırmalarla ortaya çıkmıştır. Nitekim bölgedeki vakıf muhasebelerine ait masraf cetvelleri incelenmiş ve müderrislerin aylık ücretlerinin 50 kuruş ile 250 kuruş arasında değişiklik gösterdiği görülmüştür. Bu sebeple müderrise maaş olarak aylık 250 kuruş verilmesi uygun görülmüştür ve bu ücretin medresenin vakfı olmadığı için (BOA. Y.MTV. 80/198) *hazîne-i celîle* tarafından ödenmesine karar verilmiştir.¹¹ Ancak 7 Mart 1894 yılına ait başka bir belgede Mehmed Tefvik Efendi, kendisine tahsis edilen maaşın miktarının belli olmadığını ve vazifesine başlayalı iki ay olmasına rağmen aylık maaşının ödenmediğini ve bu suretle de mağdur ve perişan olduğunu belirtmektedir.¹² Merkeze iletilen bu şikâyetten sonra Mehmed Tefvik Efendi'nin mağduriyeti bir ay geçmeden giderildiği anlaşılmaktadır. Zira 4 Nisan 1894 tarihli başka bir belgeden Mehmed Tefvik Efendi'ye aylık maaş olarak vakıf muhasebe kayıtları incelendikten sonra tespit edilen

6 BOA. YA. HUS. 279/74;BOA. DH. MKT. 115/32; BOA. YA. HUS. 278/160.

7 “cenâb-ı cihân bâniye nisbetiyle “Hamidiye” tesmiye edilmiş” BOA. BEO. 298/22307; BOA. DH. MKT. 160/13.

8 “ ‘arz u takdîm kılınan kıt'a-i târîhçenin medrese-i mezkûrenin kapısı bâlâsına ta'lik ve hakketdirilmiş...” BOA. Y.MTV. 80/198.

9 “ Şâh-ı fârûk-i şiyer hazret-i Sultân Hamîd etdi bu medreseyi tâlib-i ‘ilme te’sîs yazdı cevherle de Hayri kulu târîh-i selîs merkezi feyz-ebed ola bu dârû’t-tedris” Bk. Özbek (1997).

10 Tarafımızdan yapılan başka bir çalışmada medresenin yapım tarihini 1891 senesi olduğunu belirtmişti (Uzun, 2018: 275). Ancak yeni arşiv belgelerinden hareketle bu bilginin hatalı olduğu görülmektedir.

11 “Müderisine de şehîr beş yüz gurus vazife tahsîs kâfi ideceği beyân olunmuş ve taşra evkâfî muhâsebeciliklerinden vârid olan masraf cedvellerine mürâca'at olundukda livâ ve kazâlarda bulunan müderrislerin şehîr elli gurusdan iki yüz elli gurus kadar vazîfeleri olduğu mütebâyin olarak şu hâle nazaran iki yüz elli gurus müderrislik ma'âşî tahsîsi münâsib görülmüş olmağla...” (BOA. Y.MTV. 65/100; BOA. BEO. 84/630; BOA. BEO. 127/94; BOA. BEO. 54/4007; BOA. İ. HUS. 2/71).

12 “Müderris-i mûmâileyh dahi kazâ-i mezkûra ‘azîmetle icrâ-yı tedrisât bed’ ü mübâşeret eylemiş idiye de kendüsüne ne mikdâr ma'âş tahsîs idilerek i'tâsına dâir henüz bir iş'âr vukû' bulmadığından aylık nâmîyla bir şey verilemediği iki aydan beru ifâ-yı vazife itmekte olub mağdûr ve perîşân kılındığı beyânıyla icâbının icrâsını istid'â eylediği” BOA. DH. MKT. 225/3.

250 kuruş yerine ilk başta ödenmesi planlanan 500 kuruşluk bir maaş bağlandıği görülmektedir (BOA. DH. MKT.225/25).

Çemişgezek Hamidiye Medresesi'nde talebelerin barınması için tahsis edilen 10 oda (hücre) bulunuyordu. Bu odalarda kalan ve derslerini medresede gören talebelerden dersler ve beş vakit namaz sonrasında padişaha, kendilerine sağlanan bu imkânlar için hayır dua etmeleri temenni ediliyordu. Kasım 1894 tarihli Medresenin müderrisi Mehmed Tevfik Efendi öğrencilerin eğitimi için gerekli olan bazı ihtiyaçları merkeze bildirerek talep etmiş ve bunlardan en elzem olanının ise dinî kitapların olduğu görülmektedir.¹³

Müderrisin haricinde medresede *damcı* olarak ifade edilen bir görevlinin istihdam edildiği anlaşılmaktadır. 1893 yılına ait bir belgeden damcının ücreti ile medrese için satın alınan kürek ve ip (kürek ve ip esmâni) masraflarının toplamda 84,5 kuruş olduğu belirtilmektedir. Medresenin bu gibi giderlerinin *masârifât idâresi* tarafından karşılanması için merkeze müracaat edilmiştir. Ancak daha bir sene önce inşa edilen medrese için bu masrafların fazla olduğu düşünüldüğünden bir tahkikat başlatılmıştır. Bu bağlamda istihdam edilen damcının medresenin nereleri için kaç günlüğüne vazifelendirildiği, ne tür işlerde çalıştırıldığı ve günlük yevmiesinin ne kadar olduğu gibi hususlar ile 84,5 kuruşluk masrafın ne kadarının kürek ve ip masrafına ait olduğu ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.¹⁴

Müessesenin muhafazası için medresede bir *bevîvâba* (kapıcıya) da ihtiyaç duyulmuştur. Bu vazifeyi yapacak bir kişinin medresede istihdam edilmesi için 1894 yılında müderris Mehmed Tevfik Efendi merkeze müracaat etmiştir (BOA. Y. PRK. MŞ. 6/29).

1894 yılında medresenin içerisinde bir kütüphane yapılması planlanmıştır. Bu sebeple hem inşa edilmesi düşünülen kütüphanenin maliyetini ortaya çıkarmak hem de tamir ve bakıma ihtiyacı olan medresenin suyollarına gidecek masrafı tespit etmek için keşif yapılmıştır. Keşif sonucunda, kütüphane inşası ve suyollarının onarımı için toplamda 9.101 kuruşluk bir paraya ihtiyaç olduğu belirtilmiştir (BOA. EV. MKT. 2086/272).

Hamidiye Medresesi'nde Mehmet Tevfik Efendi müderrislik görevini 1899-1900 yılında da uhdesinde buldurmaya devam etmiştir. Bu tarihte toplamda medresede eğitim gören 47 öğrenci vardı (Taşkın, 2013: 1345-1346). Öğrencilere daha çok İslam geleneğine özgü derslerle alâkalı eğitim verilmiş olsa da medresede farklı disiplinlerin harmanlanarak aktarıldığı bir eğitim-öğretim sistemi mevcuttu. Nitekim 1907 yılında medrese öğrencilerin tahsili için ihtiyaç duyulan kitapların sarf, nahiv, fıkıh, kelam, tefsir, hadis, tasavvuf, mantık, edebi, tarih, feraiz, farisi, fenni ve lügat ilmiyle ilgili olduğu görülmektedir (bk. Tablo 1).

13 "Medrese-i mezkûre bir çok talebe-i 'ulûm-ı aliyeye merkez-i füyûzâtı olub neşr-i 'ulûm edilmekte ve 'ikâb-ı ders ve evkât-ı hamsede devâm-ı 'ömr ve 'âfiyet-i cenâb-ı padişâhiye tekrâr olunmakta ise de müstemilâtı bulunub ...izdiyad-ı 'ömr ve şevket-i şahâne için makarr-ı de'avât olan on bâb hucerâtın emsâli misüllü vezâ'if-i mu'ayyeneleri bulunmasından nâşî talebe-i 'ulûm efendiler vesâ'il-i tahsilyelerinin tedârik ve istihzârında dūçâr-ı müşkilât olduklarına ve medrese-i mezkûrenin muhafazası için bir bevîvâbın eser-i lüzûmuna ve defteri 'arz u takdîm kılınan kütüb-i dinîyeye dahi ihtiyâç-ı şedîd görüldüğüne mebnî lutfen ve 'inâyeten ..." (BOA. Y. PRK. MŞ. 6/29).

14 " Medrese bundan bir sene mukaddem şeref-müte'allık buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı padişâhiye mücebince cenâb-ı hazîne evkâfından müceddeden inşâ etdirildiği anlaşılmiş olduğundan bir sene evvel inşâ edilen bir mahal için damcı ücretiyle kürek ve ip esmâni olarak seksen dört buçuk guruş sarfiyât vukû'a sebep nedir ve mezkûr damcı medrese-i mezkûrenin nereleri için kaç gün istihdâm edilerek kaç guruş yevmiye ne gibi şeylere verilmişdir ve meblağ-ı mezkûrun ne mikdârı ib ve kürek esmândır..." BOA. EV. MKT. 2009/140.

Medresenin müderrisi 1907 yılında öğrencilerin eğitim-öğretiminde gerekli olan kitaplar için bir liste hazırlamıştır. Bu listesi müderris tarafından merkeze arz edilerek talep edilmiştir. Bu talep doğrultusunda, devlet tarafından ücreti karşılanmak üzere medreseye 10.000 kuruş tutarında kitap satın alınmıştır (BOA. Y.MTV. 299/157).

Satın alınan kitap listesine bakıldığında medresede verilen eğitimin temel amacı azami derece öğrencilerin dinî ve ahlâkî yönden yetişmesini sağlamak olduğu açıkça görülmektedir. Böylece öğrenci hem dinini öğrenecek hem de güzel bir ahlak edinmiş olacaktır. Fakat öğretim faaliyetleri sırasında bir kısım öğrenci, medrese talebesine yakışmayacak şekilde hareket ederek müessesenin itibarının zedelenmesine neden olmuştur. Nitekim 1903 yılına ait olan bir belgeden Çemişgezek kazası mal müdürü muavini olan Talat Efendi'nin öğrenciler tarafından medreseye alınarak darp edildiği anlaşılmaktadır. Bu sebepten öğrencilerin altısına liva hâkimi tarafından iki ay hapis cezası verilmiş olsa da bu karar bir üst mahkeme tarafından temyiz edilmiştir. Ancak olayların bununla sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır. Zira medrese talebesinin gerektirdiği vakara yakışmayan tutum ve davranışlarda bulunan bir kısım öğrenci medresede *kupa kumarı* oynamış, içki içmiş ve çalgı çalarak eğlenmişlerdir. Bu durumdan haberdar olan Talat Efendi ve Kaymakam Sadık Efendi medrese müderrisini uyarmıştır. Talat Efendi'nin vilayet merkezine müracaat etmesini ve öğrencilerin bu uygunsuz durumlarının ortaya çıkmasını engellemek için medresenin müderrisi bazı kişileri aracı kılmıştır. Bu suretle olayların üstü kapatılmıştır. Fakat medrese öğrencileri eski kaymakam Sadık Efendi tarafından *küreğe vaz' u darb* suretiyle işkence edildiklerine dair merkez livaya şikâyetle bulunmalarıyla, bu olaylar ortaya çıkmıştır. Yapılan tahkikat neticesinde öğrencilerin işkence gördüklerine dair iddianın temelsiz olduğu neticesine varılmıştır (BOA. DH MKT. 1051/1-2).

Hamidiye Medresesi'nde eğitim-öğretim faaliyetleri medreselerin kaldırılmasıyla son bulmuş ve medrese binası adliye olarak kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonraları medrese özel şahıslara satılarak konut haline dönüştürülmüştür (Özbek, 1997: 86). Bugün de halen konut olarak kullanılmaktadır (Bkz. Resim 2-3).

Sonuç

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren eğitime büyük önem vermiştir. Kendinden önceki Müslüman devletlerden aldığı eğitim müesseselerini sürekli değişen ve gelişen çağın şartlarına uygun bir şekilde yenileyerek devlet ve toplumun gelişip büyümesini sağlamıştır.

Osmanlı eğitim sisteminde modernleşmenin üst seviyelere geldiği bir dönem olarak kabul edilen Sultan II. Abdülhamid devrinde, Anadolu'nun en ücra köşelerinde bulunan mahalle ve köylerinde, okuma yaşına gelmiş her çocuğun eğitim alabilmesi için okullar yaptırılmıştır. Bu bağlamda Çemişgezek halkının dinî eğitiminden yoksun kalmaması ve halka nasihat verecek ulemalar yetişmesi için Sultan Abdülhamid burada bir medrese yaptırmıştır. Arsa bedeli ile birlikte 57.000 kuruşa mal olan medrese 1893 yılında tamamlanmıştır. Medresenin ismi de sultanın adına atfen Hamidiye olarak konulmuştur.

Bölgenin önemli eğitim merkezlerinden biri olan Hamidiye Medresesi'nde öğrencilere hem naklî hem de aklî ilimlere ait dersler verilmekte, bu bağlamda; sarf, nahiv, hadis, fıkıh, tefsir, kelam, tasavvuf, mantık, tarih, edebiyat, fen, feraiz, lügat ve Farsî gibi çok sayıda dersler okutulmaktaydı.

İslam Coğrafyasında merkezden oldukça uzak Pekin ve Perm gibi şehirlerde II. Abdülhamid adına atfen açılan dinî ve eğitim kurumlarına ait tarihî yapılar günümüze kadar varlıklarını koruyarak gelmesine

rağmen, Sultan Abdülhamid'den günümüze miras olarak kalan Çemişgezek'teki bu tarihî yapıya gereği kadar önem verilmemiştir. Medreselerin kaldırılmasıyla adliye binası olarak kullanılan yapı, sonrasında özel şahıslara satılarak konut haline dönüştürülmüştür. Daha sonra, tarihî kimliği ve dokusu hiçe sayılarak medresenin üst kısmına bir konut eklenmiştir. Ayrıca medrese tamamlandıktan sonra kapısı üzerine kazılmak suretiyle yazılan tarihî kitabenin de okunmaması için harçla sıvanarak kapatılmaya çalışılmıştır.

Sultan Abdülhamid'in hatırası olan bu güzide yapının bugün aslına uygun bir şekilde restore edilip bölgeye kazandırılması gerekmektedir. Böylece Çemişgezek'in tarihî ve kültürel dokusu korunacağı gibi ecdat yadigârı olan bu kadim yapının yok olması engellenerek gelecek nesillere aktarılması sağlanacaktır.

Kaynaklar

1. Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Babıalı Evrak Odası (BEO): 298/22307, 84/630, 127/94, 54/4007.

Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH. MKT): 115/32, 225/3, 1051/1-2, 225/25, 160/13.

Evkâf Mektubî Kalemi (EV. MKT): 2009/140, 2086/272.

İrade Hususi (İ. HUS): 2/71.

Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrakı (Y.MTV): 65/100, 80/198, 299/157.

Yıldız Perakende, Meşihat Dairesi Maruzâtı (Y. PRK. MŞ): 6/29.

Yıldız Sadâret Hususi (Y.A. HUS): 279/74, 278/160.

2. Salnameler

1312 Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Salnamesi.

3. Araştırma ve İncelemeler

Akgündüz, Murat (2002). *Osmanlı Medreseleri (XIX. Asır)*. İstanbul.

Atay, Hüseyin (2018). *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*. Ankara.

Aykurt, Çetin (2013). Bir Büyük Düşünce: Pekin Hamidiyye Üniversitesi. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (XXVIII/1), 37-39.

Baltacı, Cahid (2005). *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*. Cilt I-II, İstanbul.

Baytal, Yaşar (2000). Tanzimat ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (11), 23-32.

Eğri, Sadettin (2014). II. Abdülhamid Döneminde Eğitim Sisteminde Modernleşme Çabaları: Kızların Eğitimi ve Bursa İnas Rüşdiye Mektebi. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (26 /1), 127-148.

Kanal, Hümmet (2016). Sultan II. Abdülhamid'in Osmanlı Eğitimine Yaptığı Önemli Bir Katkı: Emlâk-ı Hümâyûn'a İnşa Edilen Okullar. *SUTAD*, (40), 151-176.

Kankal, Recep (2019). Kuzey Kutbu'nda Mektup Var Perm Hamidiye Camii. *Yedikıta Aylık Tarih ve Kültür Dergisi*, (26), 19-33.

Karataşer, Büşra (2017). Sultan II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikası Hakkında Bir Değerlendirme. *International Journal of Social Science*, (57), 423-434.

Kodaman, Bayram (1991). *Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara.

Özbek, Abdullah (1997). *Bütün Yönleriyle Çemişgezek*. Çemişgezek Kalkındırma ve Güzelleştirme Derneği Yayınları.

Özyılmaz, Ömer (2002). *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programı*. Ankara.

Taşkın, Ünal (2013). Maarif Salnamelerinde Mamuratülaziz. *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, (6/3), 1345-1346.

Uzun, Celalettin (2018). Osmanlı Döneminde Çemişgezek Şehri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (28/1), s. 261-279.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (2014). *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*. Ankara.

EKLER

Resimler:

Resim 1: Hamidiye Medresesi Kitabesi

Resim 2:Hamidiye Medresesinin Genel Görünümü

Resim 3: Hamidiye Medresesinin Giriş Kapısı

Tablo 1: Çemişgezek Hamidiye Medresesi İçin Satın Alınan Kitapların Adları ve Miktarları (BOA. Y.MTV. 299/157)

İlmü's-Sarf	Miktarı
Sarf Cümlesi	10
Maksûd şerhi rûhu'ş-şurûh	2
Metn-i Şâfiye	5
Şâfiye şerhi Radî	1
Şâfiye şerhi Seyyid Abdullâh	2
'İzzî şerhi Seyyid	2
Ve Sa'düdddîn	2
Emsile şerhi Eskici-zâde	1
Çârperdî	2
Kütübü'n-Nahiv	Miktarı
'Avâmil Tuhfesi	20
Netâyic	3
İzhâr Ma'arrî	10
İzhâr erhi Eyyûbî	1
Câmî	5
Abdûlgafûr	1
Muharrem	2
Mugni'l-Lebîb	1
Ve şerhi Monlâ-zâde ve Desûkî	1
Tuhfe Hâşiyesi	1
Netâic Hâşiyesi Menâfi'u'l- ahyâr	1
'İsâm Kâfiye	1
Câmî-i 'İsâmî	1
Kâfiye-i Rediye (Radîsi)	1
Silkûtî(?) 'Alî Abdûlgafûr	1
Kâfiye Ma'arrî	3
İbn-i 'Ukayl	2
Eşmûnî ve Sabân	1
İlmü'l-Mantık	Miktarı
Mantık Cümlesi	10
Mugni't-Tullâb	1
Tasavvurât Tasdîkât	5
Tasavvurât Tasdîkât Seyyidî	5
Sîlkûtî	2
'İsâmları	1
Sîlkûtî Hâşiyesi	2
Şerh-i Metâli'	1
Dürrü't-Tâcî	2

Tuhfetü'r-Rüşdî	2
Çankırî	1
Kara Halil	1
Muhammed Emin Haşiyesi Kara Halil	1
İsâgûcî şerhi Gelenbevî	1
Tuhfe(?) ve şerhleri	1
‘İlmü'l-Âdâb	Miktarı
Husyniye ve şerhi ve hâşiyeleri	3
Takrîr-i Kavânîn	1
Velediye şerhleri	3
Hasan Paşa-zâde	1
Kefevî 'Alî Mîr Ebu'l-Fettâh	1
Risâle-i Hanefiye ve şerhi ve hâşiyeleri	1
'İlmü'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'	Miktarı
Metn-i Telhîs	3
Mutavvel Muhtasar	5
Muhtasar Hâşiyesi Desûkî	2
Mutavvel Seyyidî	2
Sîlkûtîsi	3
Atvel	1
İskâra-i 'İsâmî	3
Ve şerh ve hâşiyeleri	3
Muhtasar Desûkî	1
Kasım Lesbî 'ale'l-Mutavvel	1
Hasan Çelebi 'ale'l-Mutavvel	1
'Alâka Metnî	10
Ve şerhi Hafız Seyyid	3
Karadepeli	1
'İlmü'l-Fıkıh	Miktarı
Halebî	5
Hâşiyesi	1
Mültekâ ve şerhleri/1	5
Dürer hâşiyeleri Şurunbilâlî ve Abdülhalîm Hâdimî	3
Dürrü'l-Muhtâr	5
Tahtâvî	1
Fetâva Hindiye	1
Feyziye/1, Behce/1	1
Kahtânî	1
Eşbâh	1
Hamevî	1
Bahr-i Râik	1

Kudûrî ve şerhi	1
'Alî Efendi	1
Hayriye	1
Tenkîh	1
Mîzânü'l Kübrâ	1
Usûl-ı Fenniye	Miktarı
Mecâmi' ve şerhi	3
Mir'ât	3
İzmirî	2
Şerhu'l-Menâli-ibni Melek	1
Tavzîh ve Telvîh	1
Şerh-i Pezdevî	1
Hasan Çelebi Telvîh hâşiyeleri	1
Menâr hâşiyesi İfâzâtü'l-Envâr Hâmîdî/1, Tarsusî/1, Abdülrezzâk/1	1
'İlmü'l-Kelâm	Miktarı
Şerh-i 'Akâ'id-i Neseffî	5
Ve hâşiyesi Sîlkûtî	3
Sîlkûtî Hâşiyesi İbnü'r-Resûl	1
Şerh-i 'Akâ'id-i 'İsâmî	1
Şerh-i Mevâkîf	1
Şerh-i Mekâsîd	1
Tavâî' Hâşiyesi	1
Celâl Hâşiyesi	1
Terceme-i Milel ve Nihal	1
'İlmü'l-Hikme ve'l-Hey'e ve'l-Hendese Kâdî Mîr	2
Vel'hesab Hâşiyesi Lâri	1
Kefevî 'ale'l-Lâri	1
Gelenbevî 'ale'l-Lâri	1
Şerhu'l-İşârât	1
Rub' Risâlesi	1
Hulâsetü'l-Hesâb	1
Hikmetü'l-'Ayn ve Hâşiyesi	1
'İlmü't-Tefsir ve'l-Kırâe	Miktarı
Kâdî	3
Keşşâf	1
Şihâb 'ale'l-kâdî	1
Fetvâ	1
Sa'dî Çelebi	1
Keşşâf hâşiyesi Seyyid ve İtkân	1
Tefsir-i Kebîr	1

Rûhu'l-Beyân	1
Celâleyn	1
Ve Hâşiyesi Cemel	1
İtkân	1
Hâzin	1
Şeyh-zâde	1
İbn Abbâs	1
Tibyân	1
‘İlmü’l-Hadîs	Miktarı
Buhârî-i Şerîf	3
Müslim-i Şerîf	1
Buhârî şerhi Kastalânî	1
Ve ‘Aynî	1
Müslim şerhi Nevevî	1
Şifâ-i Şerîf ve şerhleri	1
Meşârik Şerîf ve İbn Melek	1
Câmi’-i Sagîr ve şerhleri	1
Sünen-i İbn Mâce ve İbn Davud Sünen-i Tirmizî ve Nesâî	1
Terceme-i Şifâ-i Şerîf	1
Terceme-i Şemâil-i Şerîf	1
Mesâbih-i Şerîf	1
Şerh-i Nevâdirü’l-Usûl	1
‘İlmü’t-Tasavvuf ve’l-Mey’ize	Miktarı
İhyâ’ü’l-‘Ulûm	1
Şerhi	1
Tarîkat-ı Muhammediye	1
Ve şerhi	1
Şir’a ve şerhi Seyyidi Abdullâh	1
Ravzatü’r-Riyâzeyn	1
Risâle-i Kaziye (Feneriye)	1
Ve şerhi	1
Tergîb ve Terhîb	1
el-Cevâhir ve’l-Yevâkît	1
İbrîz	1
Mesnevî	1
Şerhi Ankaravî	1
Uhûdü’l-Kübra	1
Tezkire-i Kurtubî	1
Terceme-i Mustazraf	1
Şerhu’l-Mevâhib	1
Gunyetü’l-Mukarrabîn	1

Hayavânü'l Kulûb (?)	1
Avârifü'l-Ma'ârif Li's-Sühreverdî	1
Nisâbü'l-ihtisâb	1
Kûtübü'l-Kulûb	1
Ta'lîmü'l-Müte'allim ve şerhi	1
Fusûlü'l-Bedâyi'	1
Tabakâtü'l- Kübrâ	1
El-Uhûdü'l-Kübrâ	1
Kütübü'l-Edebiye	Miktarı
Divân-ı ibn Fârız ve şerhi	1
Bânet Su'âd şerhi	1
Me'âhidü'l-İnkıyâd (Me'âhidü'nef)	1
Makâmât-ı Harîrî ve şerhi	1
Divân-ı Mütenebbî ve şerhi	1
Nefahâtü'l-Üns	1
Dîvân-ı Ebûtemam	1
Şerhu'l-Mehâsin (Şerhu'l-Hamâs)	
Kasîde-i Hemziyye ve şerhleri Cemîlî ve ibn Hacer	1
Bürde şerhî Harputî ve Şeyh-zâde ve Pâçûrî	1
Kütübü't-Tevârih	Miktarı
Târîh-i ibn Hallikân	1
Tercüme-i Mukadime ibn Haldun me'a Mihtâhu'l-İber ve Tekmîlü'l-İber	1
Târîh-i Cevdet	1
Târîh-i Na'îma	1
Ravzatü'l-Ahbâb	1
Ravzatu'l-Ebrâr	1
Târîh-i Râşid	1
Reşehât	1
Seyyid Velîsî zeyl-i Bânî	1
Terceme-i Siyer-i Halebî	1
Altıparmak	1
Hulâsa-i Eser	1
Futûhu's-Şâm	1
Terceme-i Şakâik-i Nu'mâniye	1
Kitâbü'l-Lügât	Miktarı
Metn-i Kâmûs	1
Şerhi Kâmûs	1
Terceme-i Kâmûs	1
Lisân-ı 'Arab	1
Sihâh-ı Cevheri	1
Ahterî-i Kebîr	1

Behcetü'l-Lugât	1
Burhân-ı Kâti'	1
Kütüb-i Farisiye	Miktarı
Dîvân-ı Câmi'	1
Fuzûlî	1
Nisyân (?) şerhi	1
Gülstân şerhi Sûdî	
Hâfız şerhi Sûdî/1 ve Konevi/1	1
Divân-ı Sâib	1
Bahâristân şerhi	1
Kütübü'l-Ferâiz	Miktarı
Metn-i Sirâciye	1
Ferâiz-i Seyyidi	1
Ve Cerîde-i Sâlih Efendi	1
Zübdetü'l-Ferâiz	1
el-Kütübü'l-Müte'allika bi'l- Fünûn	Miktarı
Gülüstân Ebu'z-Ziya	1
Sefîne-i Râgıb	1
Risâletü'l-Besmeleli'l-Hâdimî	1
Ta'bîr-i Hâm	1
Keşkül	1
Mevâhib-i Ledünniye Tercemesi	1
Ve şerhi	1
Hayvânü'l-Hayevân	1